

השתלת עצם הלסת מחומרים המופקים מעצמות מת

בשבוע שעבר עסקנו בדיני טומאת איבר שהוצא מגוף אדם חי וההשלכות של דין זה על כהנים בנוגע להשתלת איברים. השבוע נמשיך לעסוק בהלכות טהרת כהנים.

שתלים דנטליים הפכו לפרקטיקה מקובלת ומוצלחת ברפואת שיניים. כתחליף לשן שנהרסה מחדירים שתלים דנטליים אותם מקבעים לעצם הלסת באמצעות הברגה. לשם כך ישנו צורך שעצמות הלסת חזקות, עבות וצפופות דיין בכדי לקלוט את ההברגה בצורה תקינה. איבחון מצבה של עצם הלסת נעשה באמצעות צילום פנורמי או CT. לעיתים מבואחן חסר בעצם הלסת, ברוחב או בגובה. חסר זה עלול להופיע כתוצאה מזיהומים, מגנטיקה או מטראומה באיזור. מצב זה לא מאפשר התקנת שתלים דנטליים, אלא לאחר ביצוע ניתוח לעיבוי עצם. בניתוח, חושפים את עצם הלסת, ולאחר חיטוי מקבעים בתוכה חומר שמקורו בעצם. ישנה אפשרות להשתמש בחומר מעצם של המטופל (מהחניכיים). אך החומר המקובל ביותר מקורו בעצמות של מתים (או של בעלי חיים). לאחר שלבים נוספים תופרים את החניכיים וממתנינים מספר חודשים לריפוי מלא של הלסת, ולאחר מכן מבצעים את השתלת השיניים.

בשו"ת מנחת אשר (חלק ב סימן עא) נשאל רבינו הרב וייס שליט"א מפי רופא שיניים, האם מותר להשתמש לשם השתלת עצם הלסת בחומר זה, אף שהוא מופק מעצמות מתים. כפי שמבואר שם, זהו החומר הנפוץ ביותר בין רופאי השיניים למטרה זו. החומר טחון לרמה הדומה לגרגירי מלח שולחן.

הרב וייס דן בשאלה זו בשלשה היבטים. הראשון, מצד איסור הנאה מן המת. השני, מצד חיוב הקבורה. השלישי, האם יהיה מותר לכהן להשתיל אותם בפיו מחשש טומאת כהנים.

נסקור בקצרה את דיונו בשני ההיבטים הראשונים, ונרחיב יותר בדיון בחלק השלישי.

בנדע לאיסור ההנאה מן המת, מביא הרב וייס את מחלוקת הראשונים האם ישנו איסור ליהנות ממת שאינו ישראלי. דעת התוספות בבבא קמא (י, א) שאין איסור במת נכרי, וכך פסק הש"ך (נקודות הכסף יו"ד סימן שמת ס"ק א), ודעת הרשב"א (בשו"ת חלק א סימן ששה) שגם מת נכרי אסור בהנאה, וכך פסק השו"ע שם. בפתחי תשובה שם הביא דברי האחרונים שחילקו בין מת ישראל שאסור בהנאה מן התורה למת נכרי שאיסורו מדרבנן, ולכך הקילו בו לחולה

שאינו בו סכנה. הרב וייס מצרף את שתי השיטות ומכריע להקל בהתבסס על ההנחה שחומר זה מיוצר בחו"ל שם הרוב נכרים.

לגבי חיוב הקבורה, כותב הרב וייס בפשטות כי על פי ההנחה שמדובר בעצמות של אינם יהודים לגביהם אין חיוב קבורה, אין מניעה להשתמש בחומר זה.

כעת נפנה לדון בשאלת טומאת כהנים. שאלה זו מתחלקת לשתי שאלות: ראשית, האם מותר למטופל כהן לאפשר נתינת חומר זה בגופו במסגרת הטיפול. שנית, האם מותר לרופא שיניים כהן להתעסק ולגעת בחומר זה. חלק מהדיון בנושא רלוונטי לשתי השאלות.

כאמור בשבוע שעבר, טומאת מת עליה הוזהרו הכהנים כוללת גם טומאת מגע, וגם טומאת משא. כפי שכתבנו, ישנו הבדל בהלכה בין טומאות אלה. בעוד בטומאת מגע יש בידינו כלל שלפיו "מגע בית הסתרים אינו מטמא", כלומר מגע במקום שאינו גלוי על פני הגוף, כגון חלל הפה, אינו מטמא, הרי שלגבי טומאת משא כלל זה איננו תקף, אך גם לגבי הדין הוא ש"טומאה בלועה" אינה מטמאה". טומאה בלועה היא טומאה שנמצאת בחלל הפנימי של הגוף ובלועה באיברים לגמרי.

כלל נוסף בהלכות טומאת מת נוגע לשיעור הטומאה. בטומאת מגע, השיעור המטמא הוא בבשר כזית, ובעצם כשעורה. כל זאת כאשר הטומאה נוכחת כחלק אחיד ולא נחלקה או נטחנה (רמב"ם הלכות טומאת מת פרק ד הלכה ה). בטומאת משא השיעור העקרוני הוא כשעורה, אבל נחלקו תנאים במסכת אהלות (פרק ב משנה ז) בעצם כשעורה שנחלקה לשנים האם יש בה טומאת משא, והלכה כרבי עקיבא שמטמא במשא (רמב"ם הלכות טומאת מת פרק ד הלכה ד).

לפי זה, בחומר זה המופק מעצמות ונטחן לאחר מכן, לא תהיה טומאת מגע, אבל טומאת משא תהיה. אלא שגם לגבי טומאת משא אנו מוצאים בגמרא בניזיר (נג, ב) שכאשר העצם נטחנת כקמח, השיעור לטומאה עולה משעורה לשיעור חצי קב גם לגבי טומאת משא. דא עקא, שהרמב"ם לא הביא ולא פסק הלכה זו. הרב וייס מביא שיש מן האחרונים שרצה לומר שהרמב"ם סבר שלדעת רבי עקיבא אין לחלק בין עצם כשעורה שנחלקה לשנים ובין עצם שנטחנה לחלוטין, ובשניהם השיעור בכשעורה, אך אינו מקבל פרשנות זו ומכריע כפי שכתב החזון איש (אהלות סימן כא) שאכן טחינה דינה שונה ואינה מטמאת בכשעורה.

הרב וייס מדגיש, שאין להניח שדווקא כאשר העצם נטחנה כקמח ממש הדין כן, אלא סביר להניח שדי גם בטחינה לרמה הדומה לגרגירי מלח, משום שיסוד הסברא בדין זה הוא שכאשר העצם איבדה את צורתה על ידי הטחינה בטל שיעור הטומאה שלה בכשעורה. עוד הוא מוסיף, שגם העובדה שלאחר הטחינה מדבקים את החלקיקים באמצעות נוזל אינה מחזירה את היחס האחיד של העצם.

כפי שכתבנו לעיל, טומאה בלועה אינה מטמאה אפילו במשא. הטעם לכך מבואר במסכת נדה (מב, א), שהדבר הבלוע בטל אל הגוף. לפי זה כותב הרב וייס שמאחר שרופא השיניים מחדיר את החומר אל העצם הפנימית המתכסה ברקמת הפה, אין בזה טומאה כלל.

עוד הוא מוסיף, שמאחר שאיננו יודעים לומר האם האבקה בה ישתמש הרופא נלקחה מאדם אחד או מכמה בני אדם, הדבר בכלל ספק טומאה, משום שכתבו רש"י ותוספות בנוזיר (נב, א) שגם לדעת רבי עקיבא שעצם שנחלקה מטמאת במשא זהו רק כאשר אלו שני חלקים מעצם של אדם אחד, אבל חלקי עצמות ממתים שונים אינם מצטרפים (והגרי"ז מבריסק (כתבים חלק ה נוזיר דף נג) אף כתב שיתכן שאפילו ממת אחד אין מצטרפים חלקים של עצמות שונות).

שיקול נוסף שכתב הרב וייס להקל, מבוסס על הכלל ההלכתי של "פנים חדשות באו לכאן". על פי כלל זה, שינוי מהותי ומוחלט במהות הדבר מפקיע ממנו את דיניו המקוריים. וכך מצינו לגבי טומאת מת בעור מן המת שעבר תהליך עיבוד, שמפסיק לטמא (חולין קכב, א ורמב"ם הלכות טומאת מת פרק ג הלכה יא), וכן בבשר מן המת שיבש כעפר.

לפי זה דן הרב וייס שמאחר שאבקת עצמות המת עוברת תהליכים כימיים מורכבים בכדי למנוע את דחיית העצם ובכדי למנוע העברת זיהומים, יתכן שהדבר מבטל ממנו את הטומאה, ויתכן שהוא נחשב בדרגה של מת שנשרף שלדעת חכמים אינו מטמא (משנה אהלות ב, ב).

השיקול המרכזי האחרון בדברי הרב וייס הנו מרתק ביותר. הרב וייס מביא את דברי האגרות משה (יורה דעה חלק א סימן רל) שכתב שיש ללמוד מיסוד הדין של טומאה בלועה שאינה מטמאת, שכל דבר שבטל אל הגוף אינו מטמא, ולכן כתב האגרות משה שכאשר משתילים איבר מן המת בגוף האדם ובעקבות ההשתלה הוא חוזר לחיים, אפילו אם לא יהיה בלוע (כגון אצבע), מכל מקום הוא בודאי בטל אל הגוף ומשכך אינו מטמא יותר. הרב וייס כותב לדמות זאת לנידון דידן. הוא כותב כי למרות שניתן לדון ולדחות את ההשוואה של האגרות משה בין טומאה בלועה לבין איבר החוזר לחיים, מכל מקום הסברא מתקבלת, משום "דלא מסתבר שחלק מן המת שנקלט בגופו של חי ויש בו חיות עדיין יטמא טומאת מת".

בתשובה נוספת (שם, סימן עב) דן הרב וייס בנוגע לרופא שיניים כהן השואל האם מותר לו לטפל בעזרת חומר זה. הרב וייס מציין שחלק מהשיקולים שכתב אינם רלוונטיים למקרה זה. כוונתו פשוטה: השיקולים העוסקים בטומאה בלועה אינם מסייעים אלא בנוגע למטופל כהן שהחומר מובלע בגופו, ולא לרופא המתעסק בהם בידיו. כך גם בנוגע לשיקול האחרון לגבי העובדה שהחומר נקלט בגוף וחוזר לחיים. אך מכל מקום כותב הרב וייס שעיקר שיקוליו בפסק הלכה זה הם מצד העובדה שמדובר בחומר טחון, וכן מצד העיבוד הכימי, וכאמור. שיקולים אלו כוחם יפה הן למטופל והן לרופא.